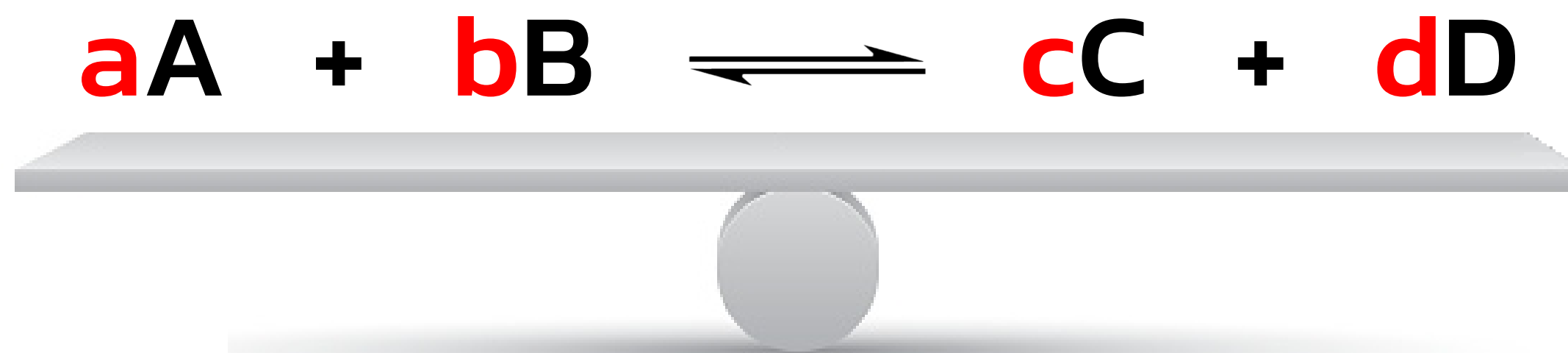

สมดุลเคมี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรวิทย์ จันทรสุวรรณ

 Chemographics

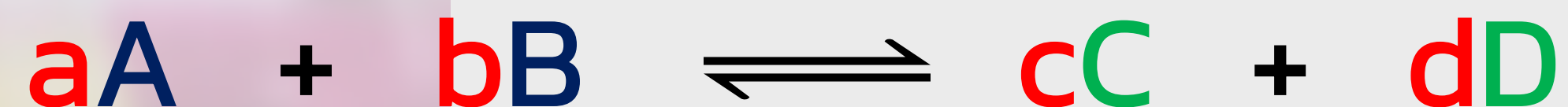
  woravith

 woravith.c@rmutp.ac.th

 <http://web.rmutp.ac.th/woravith>

สมดุลเคมี เกิดขึ้นใน ปฏิกิริยาผันกลับได้

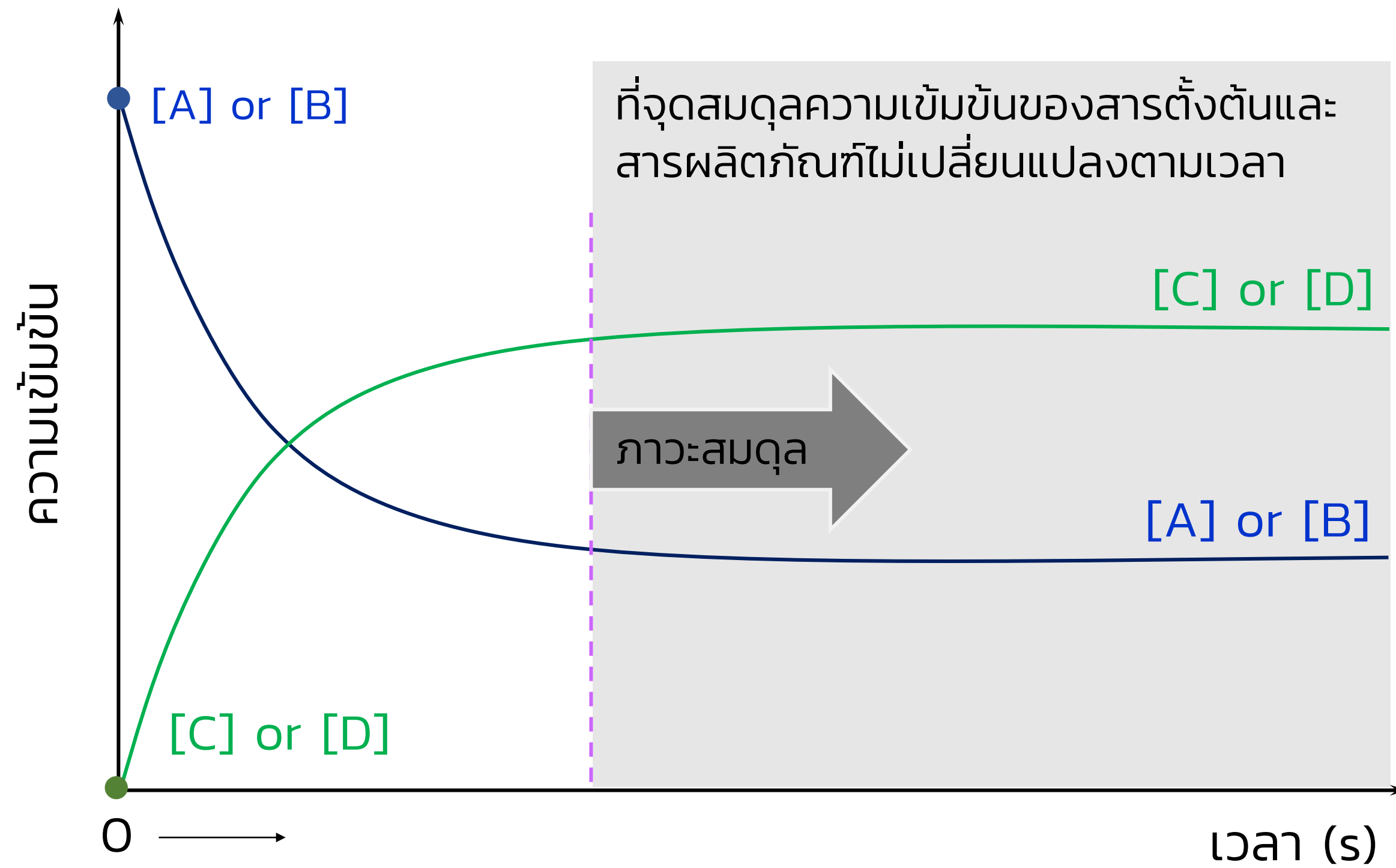
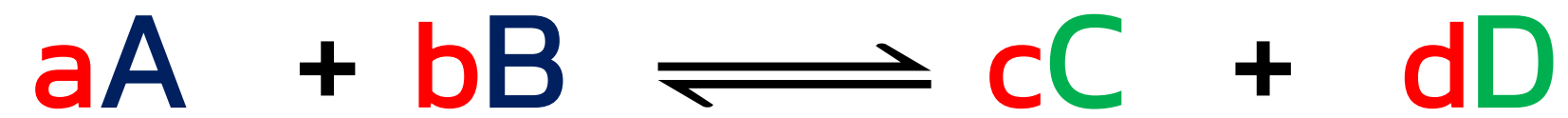
ปฏิกิริยาผันกลับได้ : ปฏิกิริยาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไป
ข้างหน้าและย้อนกลับได้

เมื่อ A และ B เป็นสารตั้งต้น (reactant)

C และ D เป็นสารผลิตภัณฑ์ (product)

a, b, c, d เป็นเลขสัมประสิทธิ์จำนวนโมลของสาร A, B, C, D
ตามลำดับ

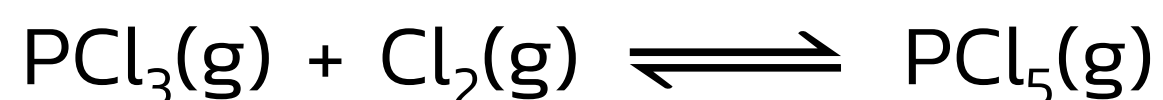
K

ค่าคงที่สมดุล

Equilibrium constant

ปี ค.ศ. 1864

กุดเบอร์ก (Cato Maximilian Guldberg) และวาเก (Peter Waage) นักเคมีชาวนอร์เวย์ ได้ศึกษาปฏิกิริยาระหว่างฟอสฟอรัสไตรคลอไรด์ (PCl_3) กับแก๊สคลอรีน (Cl_2)

ความเข้มข้นของสารเปลี่ยนแปลงไปที่ภาวะสมดุล (25°C)

$[\text{PCl}_3]$	$[\text{Cl}_2]$	$[\text{PCl}_5]$	$\frac{[\text{PCl}_5]}{[\text{PCl}_3][\text{Cl}_2]}$
0.604	0.566	5.30	15.5
1.04	1.06	17.20	15.6
1.64	1.00	24.20	15.7

เมื่อใช้ $[\text{PCl}_3]$ และ $[\text{Cl}_2]$ ที่มีความเข้มข้นไม่เท่ากัน แต่ค่าอัตราส่วน

$$\frac{[\text{PCl}_5]}{[\text{PCl}_3][\text{Cl}_2]}$$

มีค่าเท่ากันหรือใกล้เคียงกันมาก

เรียกอัตรส่วนนี้ว่า

ค่าคงที่สมดุล (equilibrium constant, K)

ค่าคงที่สมดุล

ใช้อธิบายความสัมพันธ์ของอัตราส่วนระหว่างสารตั้งต้น และสารผลิตภัณฑ์ที่อยู่ในระบบ ณ ภาวะสมดุล

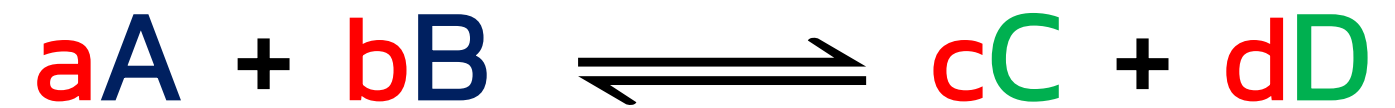
K_{eq}

ค่าคงที่สมดุลของความเข้มข้น
Equilibrium constant of concentration

“

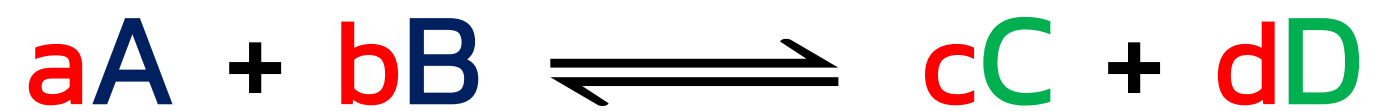
อัตราส่วนระหว่าง
ความเข้มข้นสารผลิตภัณฑ์ยกกำลัง
สัมประสิทธิ์จำนวนโมล (คูณกัน)
กับ
ความเข้มข้นสารตั้งต้นยกกำลังสัมประสิทธิ์
จำนวนโมล (คูณกัน)

”

$$K_c = \frac{[C]^c [D]^d}{[A]^a [B]^b}$$

K_c = ค่าคงที่สมดุล (c เป็นตัวย่อของ concentration)
 $[A],[B]$ = ความเข้มข้นของสารตั้งต้นที่ภาวะสมดุล (mol/L)
 $[C],[D]$ = ความเข้มข้นของสารผลิตภัณฑ์ที่ภาวะสมดุล (mol/L)
a, b, c, d = เลขสัมประสิทธิ์จำนวนโมลของ A B C D ตามลำดับ

$$K_c = \frac{[C]^c [D]^d}{[A]^a [B]^b}$$

หมายเหตุ สารที่มีสถานะเป็นของแข็ง (s) และของเหลว (l) จะมีความเข้มข้นคงที่ ดังนั้นจึงไม่เขียนสารนั้นในสมการค่าคงที่สมดุล

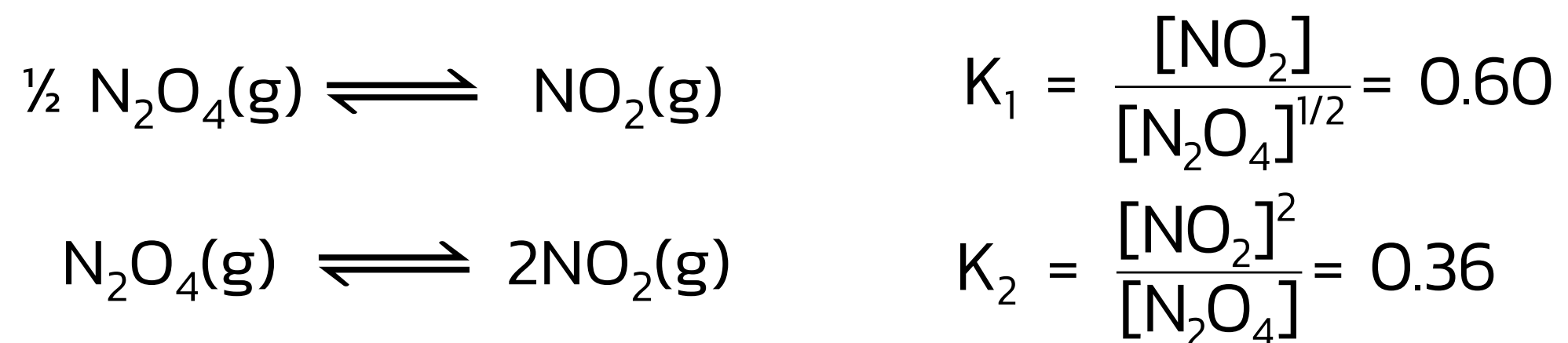
$K_c \gg 1$: เกิดสารผลิตภัณฑ์ได้มากกว่า
 $K_c \ll 1$: เกิดสารผลิตภัณฑ์ได้น้อยกว่า
 K_c เท่ากับหรือใกล้เคียงกับ 1 : ในระบบมีสารผลิตภัณฑ์และสารตั้งต้นใกล้เคียงกัน

- ค่า K_c ของปฏิกิริยาขึ้นกับปัจจัยประเภท ปฏิกิริยาเคมี และ อุณหภูมิ
- ค่า K_c
  - บอกได้ว่าที่ภาวะสมดุล สารตั้งต้นและผลิตภัณฑ์ มีปริมาณเป็นเท่าใด
  - บอกปฏิกิริยาเกิดสารผลิตภัณฑ์ (%yield) ได้มากหรือน้อย
  - บอกให้ทราบว่าแนวโน้มปฏิกิริยาดำเนินไปทิศทางใดมากกว่ากัน

- หน่วยค่า K_c ขึ้นอยู่กับอัตราส่วนระหว่างผลคูณความเข้มข้นของสารผลิตภัณฑ์กับผลคูณความเข้มข้นของสารตั้งต้น
- เครื่องหมาย [ ] เรียกว่า เครื่องหมายความเข้มข้นของสาร ณ ภาวะสมดุล มีหน่วยเป็น โมลต่อลิตร (mol/L) สารใดที่เขียนในเครื่องหมาย [ ] มีความหมายว่า ความเข้มข้นของสารนั้นเป็นหน่วย mol/L
- ค่า K_c ขึ้นอยู่กับอุณหภูมิ ดังนั้น เมื่อเขียนค่า K_c ต้องระบุอุณหภูมิเสมอ
- สมการค่า K_c จะแสดงสารตั้งต้นและสารผลิตภัณฑ์ทุกตัวที่เกิดขึ้นในปฏิกิริยาเคมี ยกเว้น สารที่มีสถานะเป็นของแข็ง (s) และของเหลว (l)

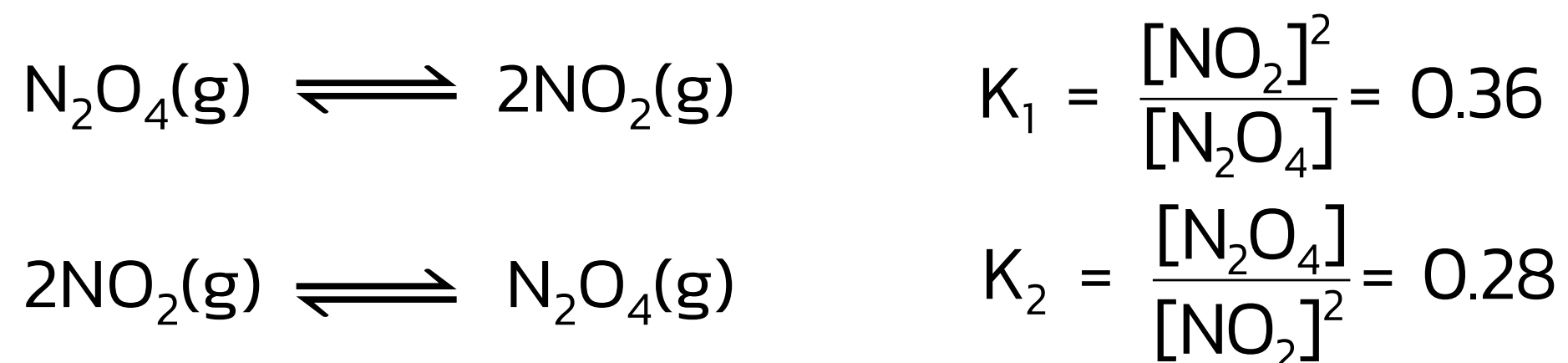

- ค่า K เป็นความสัมพันธ์จากสมการเคมีที่ดุลแล้ว
 ถ้าเขียนอัตราส่วนจำนวนโมลของสารตั้งต้นและสารผลิตภัณฑ์ของแต่ละ
 สมการไม่เท่ากัน ค่า K จะไม่เท่ากันด้วย
 เมื่อเติมเลขสัมประสิทธิ์จำนวนโมลที่เป็นจำนวนเท่าของสมการเดิม ค่า K ใหม่
 จะได้เป็นเลขยกกำลังของ K เดิม เช่น

$$K_2 = (K_1)^2$$

- เมื่อเขียนปฏิกิริยากลับกัน ค่า K จะมีค่ากลับกันด้วย

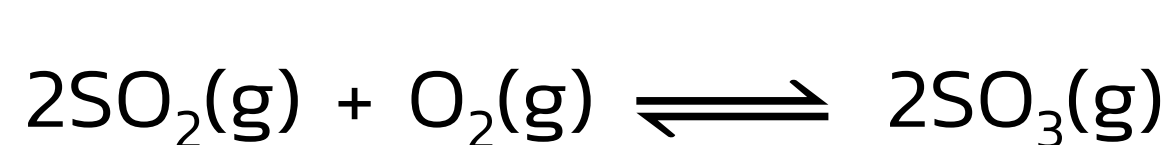

$$K_2 = \frac{1}{K_1}$$

$$K_1 = \frac{1}{K_2}$$

- ปฏิกิริยาที่มีหลายขั้น ค่า K ของปฏิกิริยารวมจะเท่ากับค่า K ของปฏิกิริยาย่อยคูณกัน

$$K_1 = \frac{[\text{SO}_3]^2}{[\text{SO}_2]^2[\text{O}_2]} = 20.0$$

$$K_2 = \frac{[\text{NO}][\text{O}_2]^{1/2}}{[\text{NO}_2]} = 0.012$$

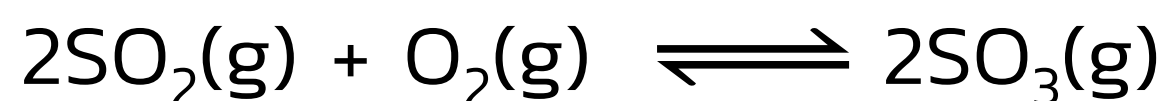
ปฏิกิริยารวม

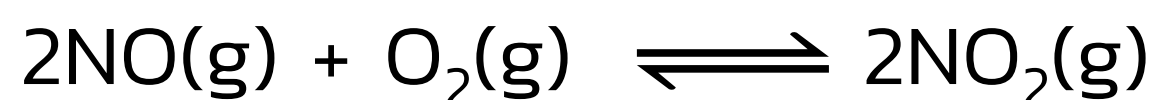
$$K_3 = \frac{[\text{SO}_3][\text{NO}]}{[\text{SO}_2]^2[\text{NO}_2]} = 0.24$$

$$K_3 = K_1 K_2$$

- ปฏิกิริยารวมได้จากปฏิกิริยาย่อยลบกัน ค่า K รวมของปฏิกิริยาเท่ากับค่า K ย่อยหารกัน

$$K_1 = \frac{[\text{SO}_3]^2}{[\text{SO}_2]^2[\text{O}_2]} = 20.0$$

$$K_2 = \frac{[\text{NO}]^2}{[\text{NO}_2]^2[\text{O}_2]} = 83.33$$

ปฏิกิริยารวม

$$K_3 = \frac{[\text{SO}_3][\text{NO}_2]}{[\text{SO}_2][\text{NO}]} = 0.24$$

$$K_3 = \frac{K_1}{K_2}$$

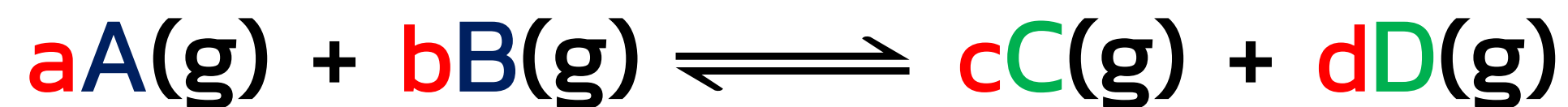
K_{eq}

ค่าคงที่สมดุลของแก๊ส
Equilibrium constant of gases

“

อัตราส่วนระหว่าง
ความดันสารผลิตภัณฑ์ยกกำลังสัมประสิทธิ์
จำนวนโมล (คูณกัน)
กับ
ความดันสารตั้งต้นยกกำลังสัมประสิทธิ์
จำนวนโมล (คูณกัน)

”

$$K_p = \frac{(P_C)^c (P_D)^d}{(P_A)^a (P_B)^b}$$

K_p = ค่าคงที่สมดุลของความดันแก๊ส (p เป็นตัวย่อของ pressure)
 P_A, P_B = ความดันแก๊สของสารตั้งต้นที่ภาวะสมดุล (atm)
 P_C, P_D = ความดันแก๊สของสารผลิตภัณฑ์ที่ภาวะสมดุล (atm)
a, b, c, d = เลขสัมประสิทธิ์จำนวนโมลของ A B C D ตามลำดับ

ความสัมพันธ์ระหว่าง K_p กับ K_c

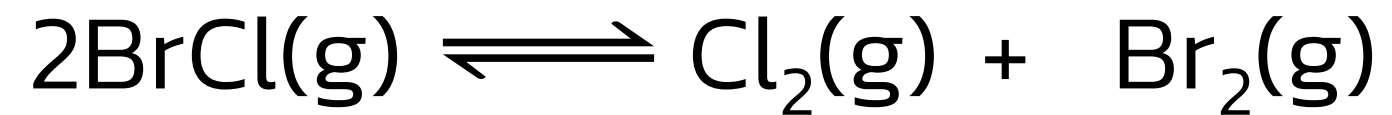
$$K_c = K_p(RT)^{-\Delta n}$$

$$K_p = K_c(RT)^{\Delta n}$$

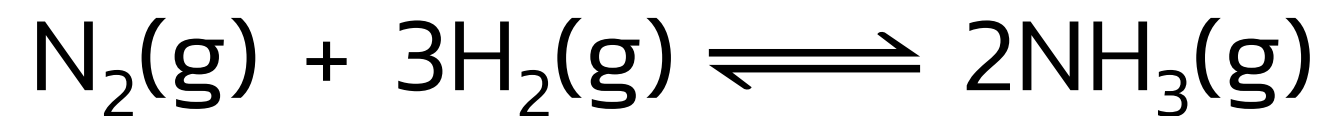
Δn = จำนวนโมลรวมของผลิตภัณฑ์ – จำนวนโมลรวมของสารตั้งต้น

R = ค่าคงที่ของแก๊ส (0.082 L·atm/K·mol)

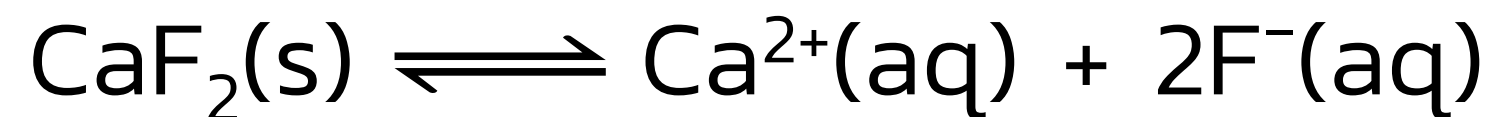
T = อุณหภูมิสัมบูรณ์ (K)

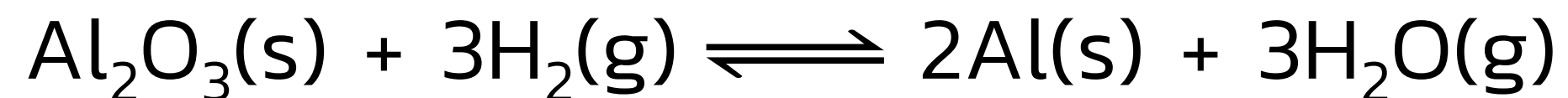
$$K_c = \frac{[\text{Cl}_2][\text{Br}_2]}{[\text{BrCl}]^2} \quad K_p = \frac{(P_{\text{Cl}_2})(P_{\text{Br}_2})}{(P_{\text{BrCl}})^2}$$

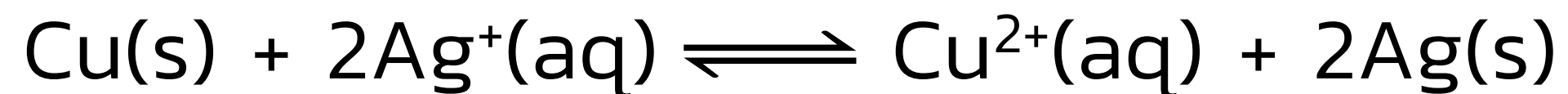
$$K_c = \frac{[\text{NH}_3]^2}{[\text{N}_2][\text{H}_2]^3} \quad K_p = \frac{(P_{\text{NH}_3})^2}{(P_{\text{N}_2})(P_{\text{H}_2})^3}$$

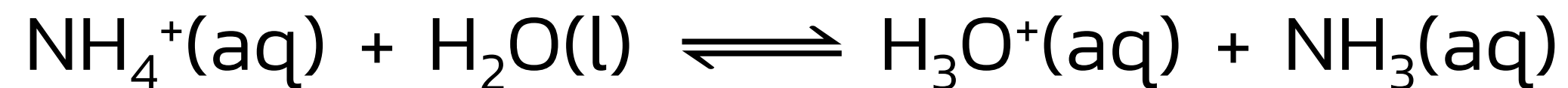
$$K_c = [\text{Ca}^{2+}][\text{F}^{-}]^2$$

$$K_c = \frac{[\text{H}_2\text{O}]^3}{[\text{H}_2]^3}$$

$$K_c = \frac{[\text{Cu}^{2+}]}{[\text{Ag}^{+}]^2}$$

$$K_c = \frac{[\text{H}_3\text{O}^{+}][\text{NH}_3]}{[\text{NH}_4^{+}]}$$

แนวคิดการคำนวณค่าคงที่สมดุล

01

เขียนปฏิกิริยาเคมีและดุลสมการเคมี

02

เขียนสมการแสดงค่าคงที่สมดุล

03

หาความเข้มข้นของสารที่ภาวะสมดุล

04

แทนความเข้มข้นของสารต่างๆ ที่ภาวะสมดุลลงในสมการค่าคงที่สมดุล

แทนความเข้มข้นของสารทั้งหมดที่ภาวะสมดุลลงในสมการค่าคงที่สมดุล

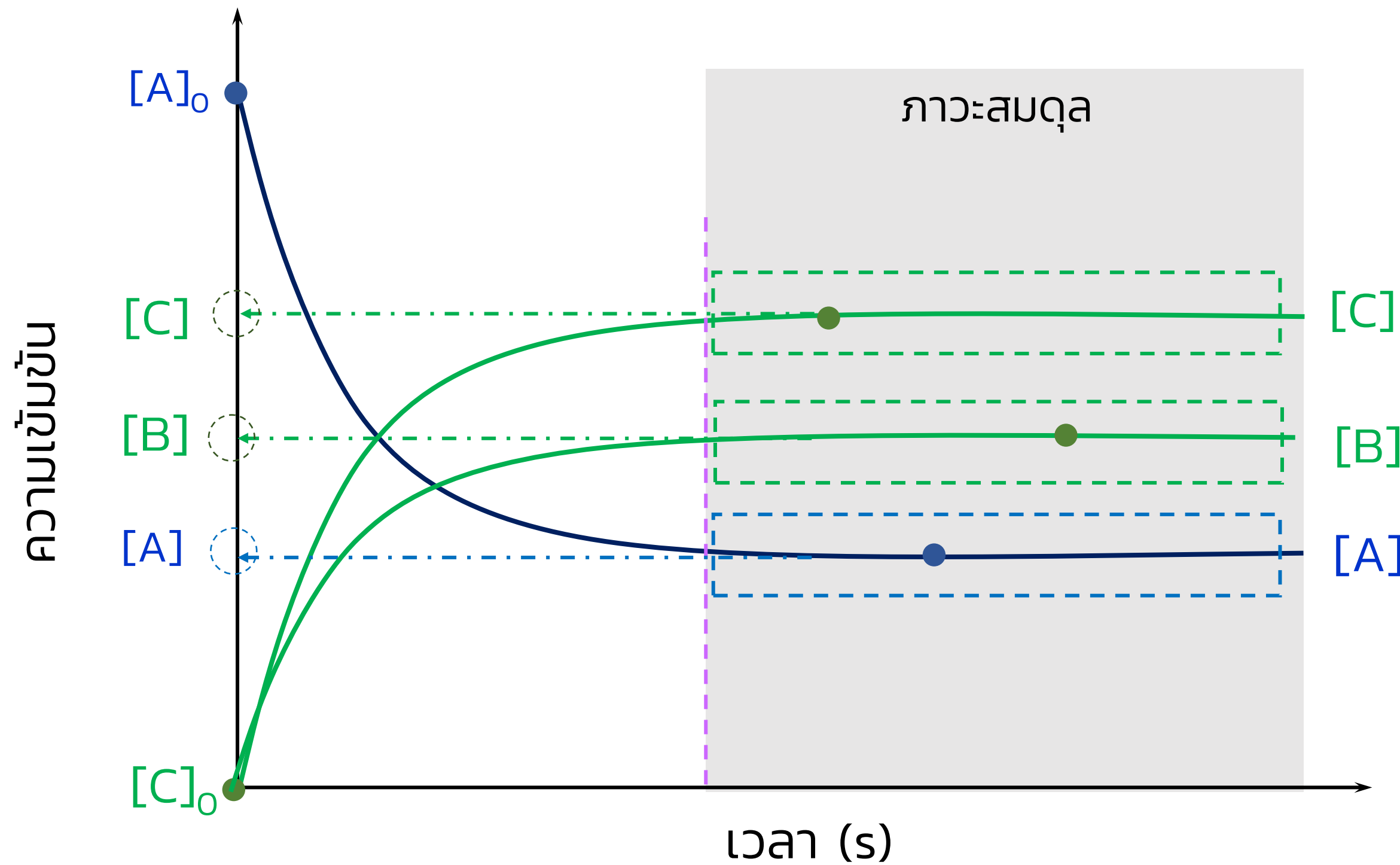
กำหนดความเข้มข้นที่ภาวะสมดุล

กำหนดความเข้มข้นเริ่มต้น

คำนวณหาความเข้มข้นของสารทั้งหมดที่ภาวะสมดุลก่อน แล้วจึงแทนลงในสมการค่าคงที่สมดุล

กำหนดความเข้มข้นที่ภาวะสมดุล

โจทย์กำหนดความเข้มข้นที่ภาวะสมดุลมาให้แล้ว
แต่มีข้อสังเกตว่า หน่วยความเข้มข้นต้องเป็น mol/L

- เขียนสมการค่าคงที่สมดุล
- แทนความเข้มข้นที่ภาวะสมดุล ลงในสมการค่าคงที่สมดุล

$$K_c = \frac{[B]^b [C]^c}{[A]^a}$$

ตัวอย่าง

จากปฏิกิริยา $N_2(g) + 3H_2(g) \rightleftharpoons 2NH_3(g)$ ————— 1

ถ้าความเข้มข้นที่ภาวะสมดุลของ $N_2=0.30$ mol/L, $H_2=1.25$ mol/L และ $NH_3=0.50$ mol/L จงหาค่า K_c ————— 3

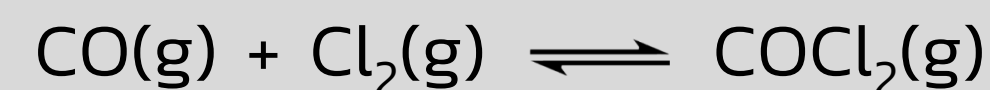
สมการค่าคงที่สมดุล $K_c = \frac{[NH_3]^2}{[N_2][H_2]^3}$ ————— 2

แทนความเข้มข้นที่ภาวะสมดุล

$$K_c = \frac{(0.50)^2}{(0.30)(1.25)^3} = \frac{0.25}{0.58} = 0.43 \quad \text{————— 4}$$

ตัวอย่าง

จากปฏิกิริยาที่ $74^\circ C$ พบว่าความเข้มข้นที่ภาวะสมดุลของ $CO=0.012$ mol/L, $Cl_2=0.054$ mol/L และ $COCl_2=0.14$ mol/L จงคำนวณหาค่า K_c และ K_p

สมการค่าคงที่สมดุล $K_c = \frac{[COCl_2]}{[CO][Cl_2]}$

แทนความเข้มข้นที่ภาวะสมดุล

$$K_c = \frac{0.14}{(0.012)(0.054)} = 220$$

$$\begin{aligned} K_p &= K_c(RT)^{\Delta n} \\ &= 220 \times (0.082 \times 347)^{-1} \\ &= 7.7 \end{aligned}$$

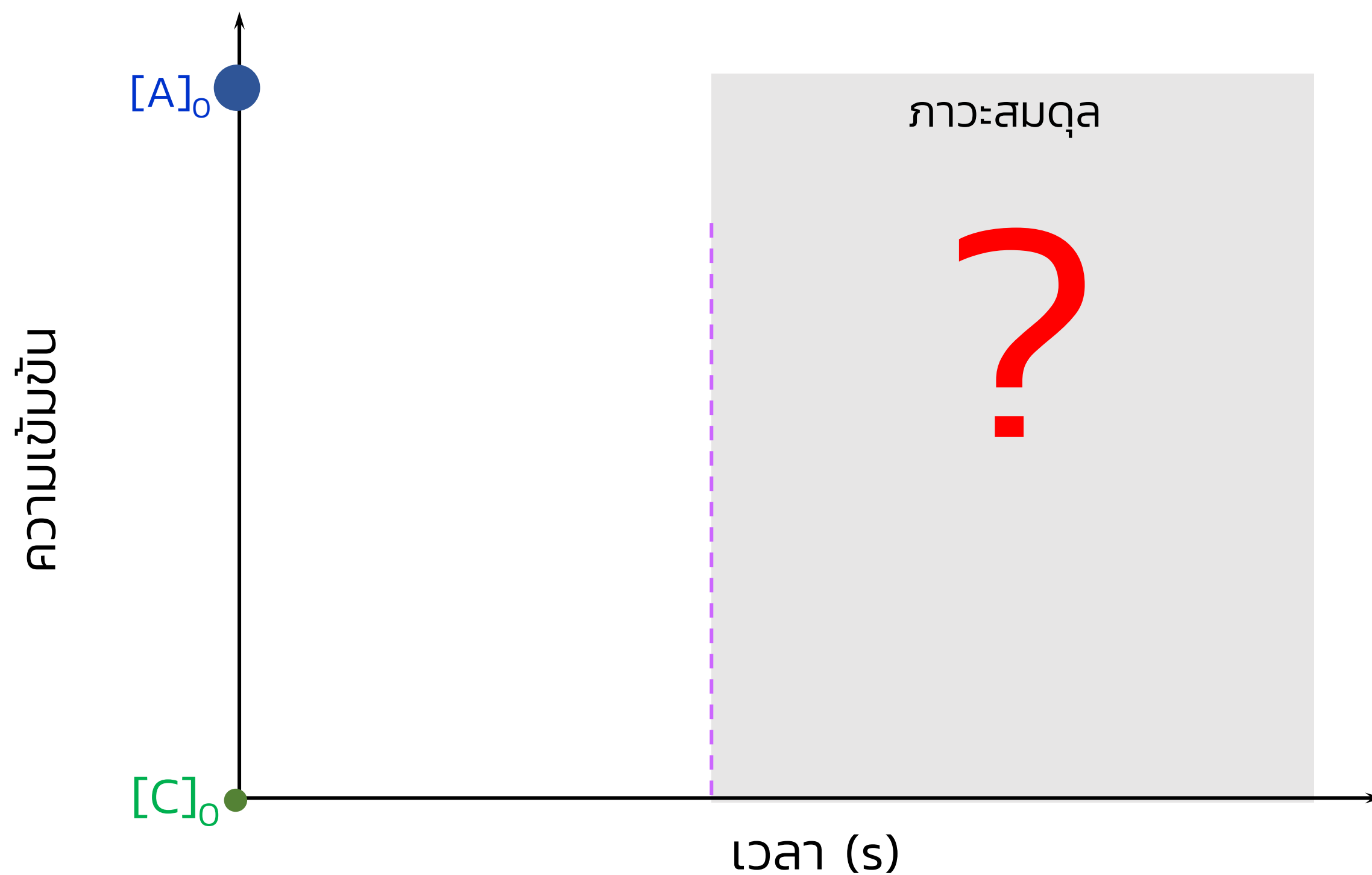
$$\begin{aligned} \Delta n &= 1 - 2 = -1 \\ R &= 0.082 \text{ Latm/Kmol} \\ T &= 273 + 74 = 347 \text{ K} \end{aligned}$$

กำหนดความเข้มข้นเริ่มต้น

$$K_c = \frac{[B]^b [C]^c}{[A]^a}$$

โจทย์บอกความเข้มข้นสารตั้งต้นที่ภาวะเริ่มต้น
ต้องคำนวณหา

**“ความเข้มข้นของสารแต่ละตัว
ที่ภาวะสมดุล”**

หน่วยความเข้มข้นต้องเป็น mol/L

วิธีการหาความเข้มข้นสารที่ภาวะสมดุล

- กำหนดสภาวะความเข้มข้นเป็น 3 สภาวะคือ
  - [ ] เริ่มต้น คือ ภาวะเริ่มต้น
(ความเข้มข้นเริ่มต้น C_A mol/L)
  - [ ] เปลี่ยนแปลง คือ ภาวะเปลี่ยนแปลง
(กำหนดให้เปลี่ยนแปลงไป x mol/L)
  - [ ] สมดุล คือ ภาวะสมดุล

- แทนความเข้มข้นที่ภาวะสมดุล ลงในสมการค่าคงที่สมดุล

	$A \rightleftharpoons B + C$	
[ ] เริ่มต้น (mol/L)	C_A	$0 \quad 0$
[ ] เปลี่ยนแปลง (mol/L)	$-x$	$+x \quad +x$
[ ] ภาวะสมดุล (mol/L)	$C_A - x$	$x \quad x$

$$K_C = \frac{[B][C]}{[A]}$$

$$K_C = \frac{(x)(x)}{C_A - x} \rightarrow K_C = \frac{x^2}{C_A - x}$$

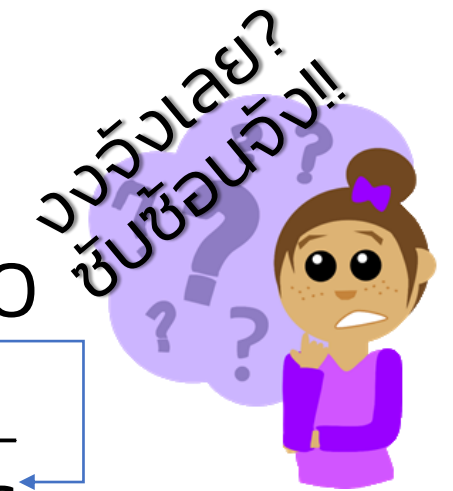
$$x^2 = K_C C_A - K_C x$$

จัดรูปสมการกำลังสอง

$$x^2 + K_C x - K_C C_A = 0$$

แทน x หาได้จากสมการ

$$x = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}$$

วิธีประมาณค่า

สมมติให้ $x < C_A$ มาก ๆ

$$K_C = \frac{(x)(x)}{C_A - x} \rightarrow K_C = \frac{x^2}{C_A - x}$$

$$K_C = \frac{x^2}{C_A} \rightarrow K_C C_A = x^2$$

$$x = \sqrt{K_C C_A}$$

จากปฏิกิริยามี $I_2(g) \rightleftharpoons 2I^-(g)$
 เมื่อความเข้มข้นเริ่มต้น $I_2=0.00155$ mol/L มีค่า
 $K_c=3.39 \times 10^{-13}$ จงคำนวณความเข้มข้นของ I^- ที่ภาวะสมดุล

	I_2	$\rightleftharpoons$	$2I^-$
[ ] เริ่มต้น (mol/L)	0.00155		0
[ ] เปลี่ยนแปลง (mol/L)	-x		+2x
[ ] ภาวะสมดุล (mol/L)	0.00155-x		2x

สมการค่าคงที่สมดุล

$$K_c = \frac{[I^-]^2}{[I_2]} \rightarrow K_c = \frac{(2x)^2}{0.00155-x}$$

สมมติให้ $x < 0.00155$ มากๆ

$$K_c = \frac{(2x)^2}{0.00155}$$

$$4x^2 = (K_c)(0.00155)$$

$$4x^2 = (3.39 \times 10^{-13})(0.00155)$$

$$x = \sqrt{\frac{(3.39 \times 10^{-13})(0.00155)}{4}}$$

$$x = 1.15 \times 10^{-8}$$

ที่ภาวะสมดุล

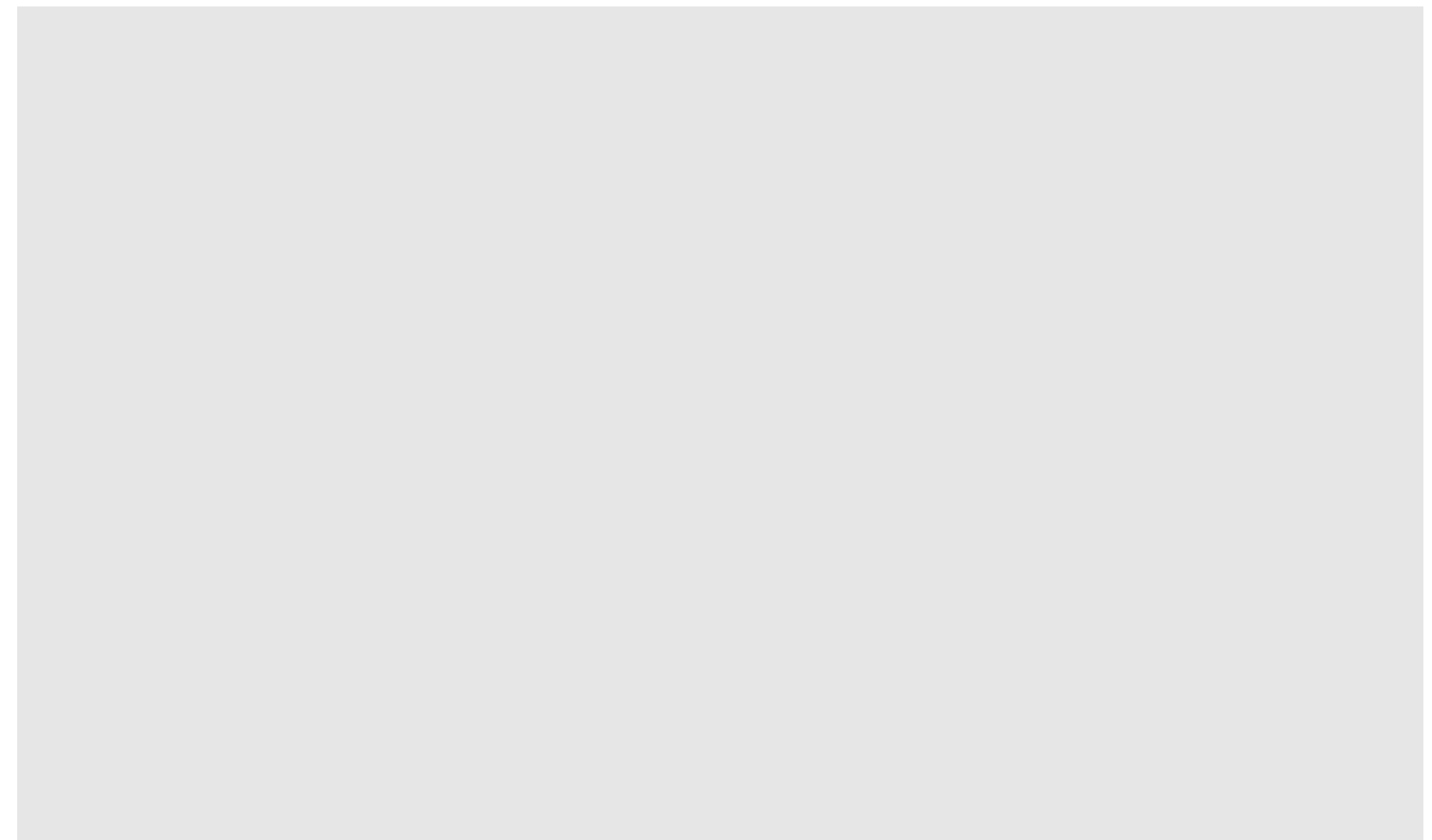
$$[I^-] = 2x = 2x(1.15 \times 10^{-8}) = 2.3 \times 10^{-8} \text{ mol/L}$$

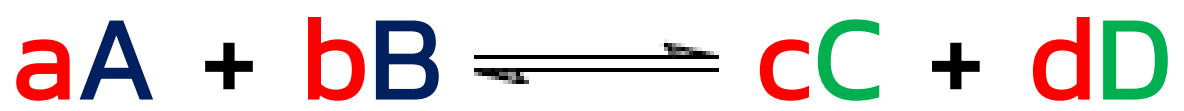
แต่ถ้าไม่สมมติให้ $x < 0.00155$ มากๆ จะต้องคำนวณโดย
 สมการกำลังสอง

$$K_c = \frac{(2x)^2}{0.00155-x}$$

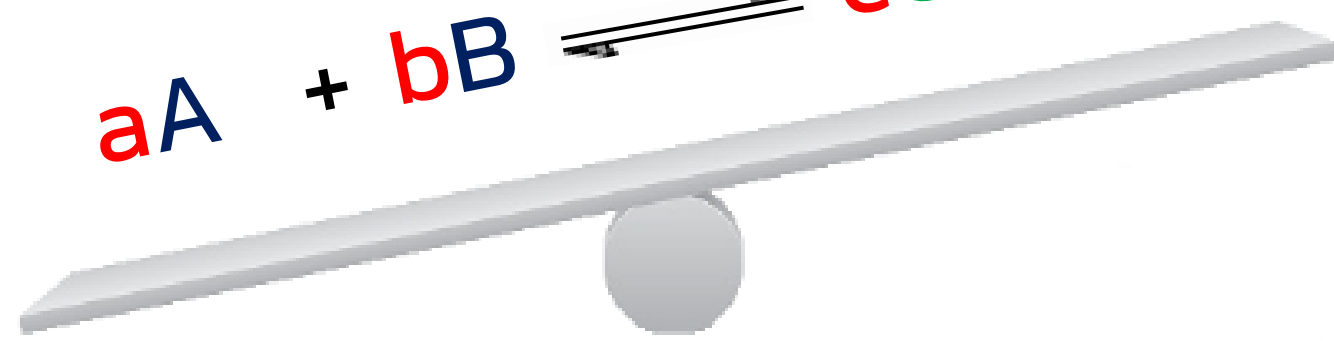
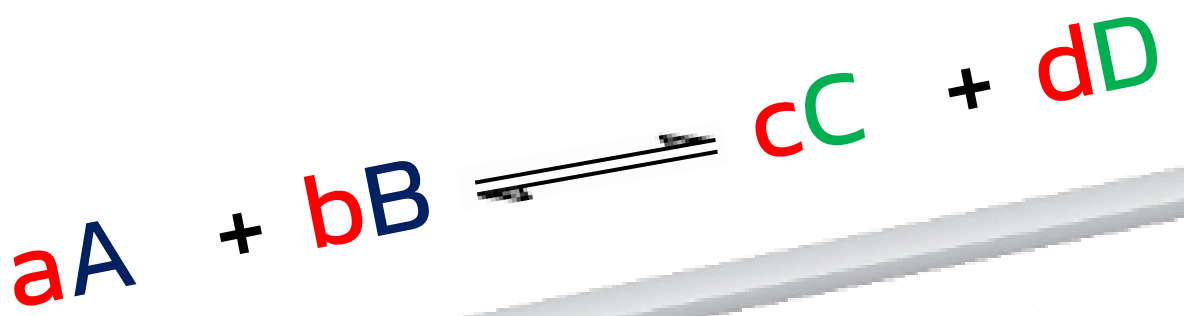
$$2x^2 + (3.39 \times 10^{-13})(x) - (3.39 \times 10^{-13})(0.00155) = 0$$

$$x = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}$$

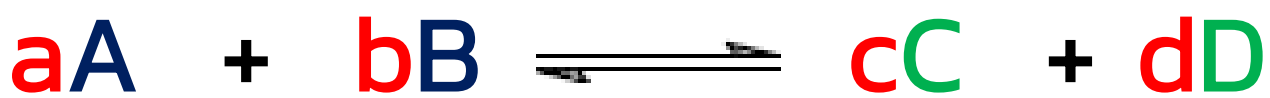

ปัจจัยภายนอกกระทบทำให้ระบบเสียสมดุล

ระบบปรับสมดุล

ระบบเข้าสู่สมดุลใหม่

เมื่อภาวะสมดุลถูกรบกวน จะเกิดผลเป็นอย่างไร?

Le Chatelier, 1884
France chemist

“

ระบบในภาวะสมดุล
เมื่อถูกรบกวนจากปัจจัยภายนอก
ส่งผลให้สมดุลของระบบเสียไป
ระบบจะพยายามปรับตัวไปในทิศทางที่จะทำ
ให้ปัจจัยที่รบกวนนั้นลดลงเหลือน้อยที่สุด
แล้วระบบจะกลับเข้าสู่ภาวะสมดุลใหม่อีกครั้ง

ปัจจัยภายนอก รบกวนระบบ

ความเข้มข้น

- เพิ่มความเข้มข้นของสารด้านใด ปฏิกิริยาจะเคลื่อนที่ไปด้านตรงกันข้าม
- ลดความเข้มข้นของสารด้านใด ปฏิกิริยาจะเคลื่อนที่ไปด้านที่ลด

ความดัน

“จะมีผลรบกวนปฏิกิริยาที่สารทั้งหมดอยู่ในสถานะแก๊สเท่านั้น”

- เพิ่มความดัน ปฏิกิริยาจะเคลื่อนที่จากด้านโมลมากไปด้านโมลน้อย
- ลดความดัน ปฏิกิริยาจะเคลื่อนที่จากด้านโมลน้อยไปด้านโมลมาก

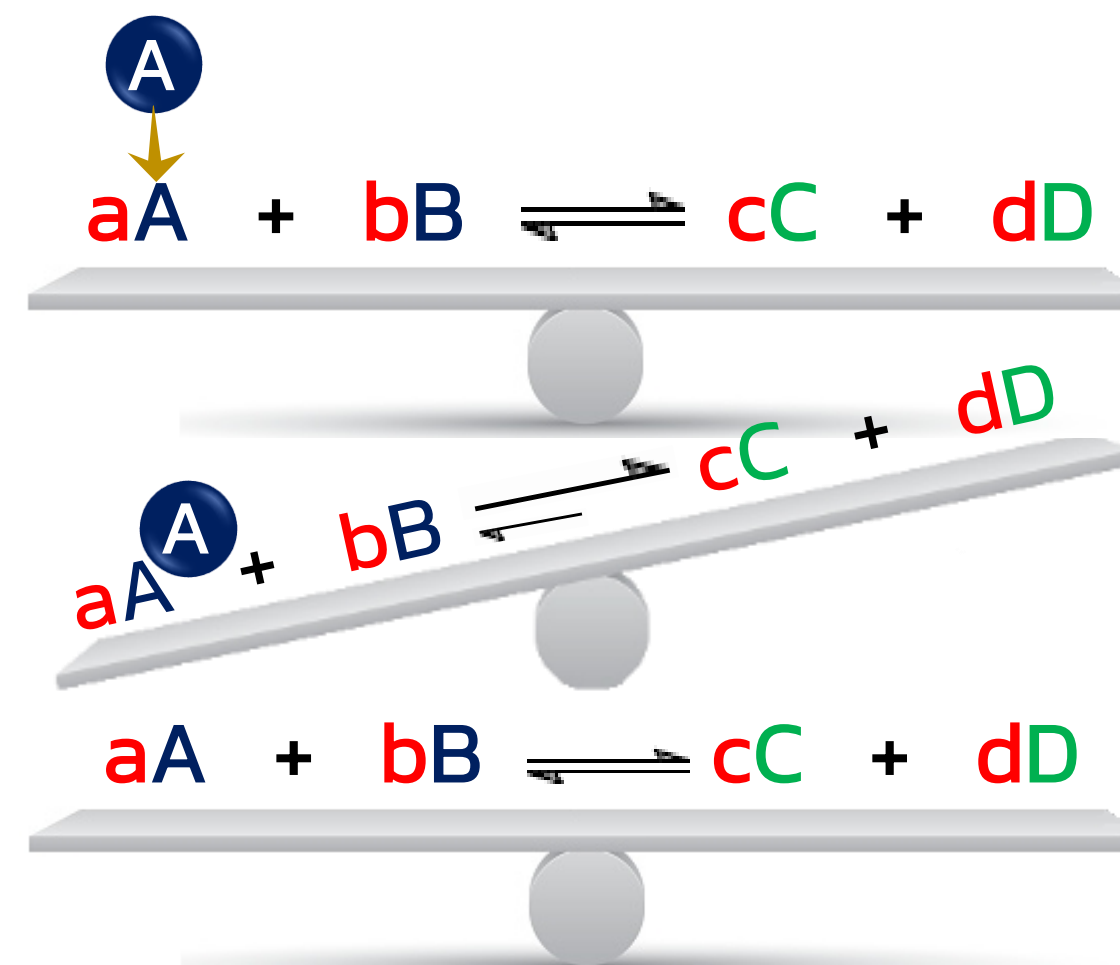
อุณหภูมิ

ปฏิกิริยาดูดความร้อน
(ΔH เป็นบวก)

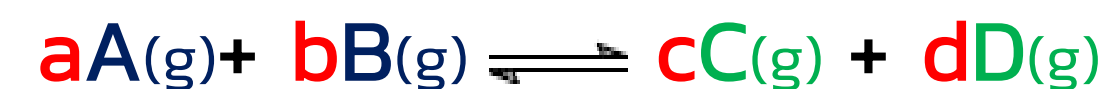
- เพิ่ม T ปฏิกิริยาเดินทางไปข้างหน้า
- ลด T ปฏิกิริยาเดินทางย้อนกลับ

ปฏิกิริยาคายความร้อน
(ΔH เป็นลบ)

- เพิ่ม T ปฏิกิริยาเดินทางย้อนกลับ
- ลด T ปฏิกิริยาเดินทางไปข้างหน้า

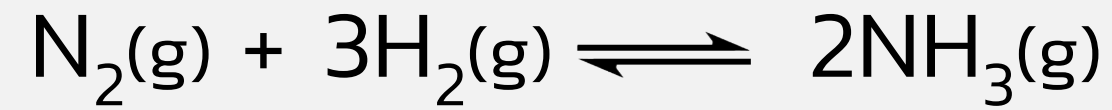

ผลรวมจำนวนโมลสารตั้งต้น = ผลรวมจำนวนโมลสารผลิตภัณฑ์

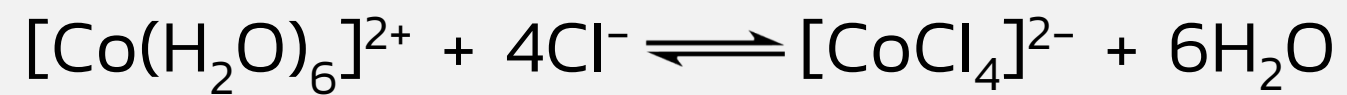
การเพิ่มหรือลดความดันไม่มีผลต่อสมดุล

ปฏิกิริยาการเตรียม NH₃

เมื่อภาวะสมดุลถูกรบกวนโดยการเติม N₂ สมดุลจะมีผลอย่างไร

เมื่อเติม N₂ เพิ่ม สมดุลจะถูกรบกวน ระบบต้องปรับสมดุลโดยการลดตัวรบกวน โดยเร่งให้ N₂ ทำปฏิกิริยากับ H₂ ทำให้เกิด NH₃ มากขึ้น

สีชมพู

สีน้ำเงิน

ผลการทดลอง > เมื่อนำไปให้ความร้อนสารละลายเปลี่ยนเป็นสีน้ำเงิน และเมื่อนำกลับไปแช่น้ำแข็ง สารละลายเปลี่ยนเป็นสีชมพู แสดงว่าปฏิกิริยานี้เป็นปฏิกิริยาดูดหรือคายความร้อน

